

4. Bocquet, R., Le Bas, C., Mothe, C., & Poussing, N. (2012). Are firms with different CSR profiles equally innovative? Empirical analysis with survey data. *European Management Journal*, 31(6), 542–654. <https://doi.org/10.1016/j.emj.2012.07.001>

5. Elkington, J. 1997. *'Cannibals With Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business.'* Capstone: Oxford.

IJTIMOYIY-IQTISODIY BARQARORLIK VA UY-JOY TA'MINOTI MASALALARI

Berdaliyeva Muhabbatxon

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti huzuridagi
“O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning
ilmiy asoslari va muammolari” ITM, doktorant,
O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi
“Islom iqtisodiyoti va moliyasi,
ziyosat turizmi” kafedrasida o‘qituvchisi.*

Uy-joy ta'minoti va uni rivojlantirish zaruratini tushunib yetish uchun ushbu soha mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligiga qanday ta'sir ko'rsatishini baholab olish maqsadga muvofiqdir. Tahlilga jarayonlariga o'tishdan avval ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik va uni tavsiflovchi ko'rsatkichlar tizimini ko'rib chiqish zarur.

Iqtisodiy barqarorlik har qanday mamlakat siyosati va iqtisodiy islohotlaridan ko'zlangan asosiy maqsadlardan biridir, chunki u past inflyatsiya, barqaror o'sish va minimal ishsizlikni nazarda tutadi. Iqtisodiyotning barqarorligini qanday o'lchashimiz mumkin va unga qanday omillar ta'sir qiladi? Ushbu tezisdagi iqtisodchilar iqtisodiy barqarorlikni va uning siyosat va farovonlikka ta'sirini baholash uchun foydalanadigan ba'zi ko'rsatkichlar va vositalarni o'rganamiz.

Iqtisodiy barqarorlikni tavsiflovchi asosiy ko'rsatkichlar [2]:

Inflyatsiya darajasi. Iqtisodiy barqarorlikning eng keng tarqalgan ko'rsatkichlaridan biri bu inflyatsiya darajasi bo'lib, u vaqt o'tishi bilan tovarlar va xizmatlarning o'rtacha narxlari darajasining o'zgarishini aks ettiradi. Past va barqaror inflyatsiya darajasi iqtisodiyotda haddan tashqari talab yoki taklif shoklarini boshdan kechirmayotganligi, pulning xarid qobiliyati nisbatan doimiy ekanligidan dalolat beradi. Biroq, yuqori va o'zgaruvchan inflyatsiya darajasi iqtisodiyotning noaniqlik, buzilishlar va samarasizliklarga duch kelayotganini va pul qiymatining tez pasayib borayotganini ko'rsatadi. Shu sababli, aksariyat markaziy banklar inflyatsiyani ma'lum maqsadli diapazonda, odatda yiliga 2% atrofida ushlab turishni maqsad qilgan. Optimal darajasi: 2-4% [4]

YaIM o'sish sur'ati. Iqtisodiy barqarorlikning yana bir muhim ko'rsatkichi yalpi ichki mahsulotning o'sish sur'ati bo'lib, u iqtisodiyotda ishlab chiqarilgan mahsulot va xizmatlar umumiy hajmining vaqt o'tishi bilan o'zgarishini aks ettiradi. Yalpi ichki mahsulotning ijobiy va barqaror o'sish sur'ati iqtisodiyot kengayib borayotganidan,

odamlar uchun ko'proq daromad, bandlik va imkoniyatlar yaratilayotganidan dalolat beradi. Biroq, yalpi ichki mahsulotning salbiy yoki tartibsiz o'sish sur'ati iqtisodiyotning qisqarishi, daromadlar, ish joylari va odamlar uchun istiqbollarni yo'qotishidan dalolat beradi. Shu sababli, ko'pchilik hukumatlar, ayniqsa, tanazzul yoki inqirozlar davrida fiskal va pul-kredit siyosati orqali YaIM o'sishini rag'batlantirishga yoki qo'llab-quvvatlashga harakat qiladilar. Optimal darajasi: 2-3% [5]

Ishsizlik darajasi. Iqtisodiy barqarorlikning uchinchi asosiy ko'rsatkichi ishsizlik darajasi bo'lib, u faol ish qidirayotgan, lekin ish topa olmaydigan ishchi kuchining ulushini aks ettiradi. Ishsizlik darajasining past va barqarorligi iqtisodiyotda inson resurslaridan unumli foydalanilayotganidan dalolat beradi va ishlashni xohlovchilarning ko'pchiligi mos ish topishi mumkin. Biroq, yuqori va doimiy ishsizlik darajasi iqtisodiyot o'zining insoniy salohiyatini behuda sarflayotganini va ko'p odamlar qiyinchilik, qashshoqlik va ijtimoiy chetlanishga duch kelayotganini ko'rsatadi. Shu sababli, ko'pchilik siyosatchilar ta'lim, o'qitish, subsidiyalar yoki qoidalar kabi turli xil aralashuvlar orqali ishsizlikni kamaytirishni maqsad qiladi. Optimal darajasi: 3.5-4.5% [6]

To'lov balansi. Iqtisodiy barqarorlikning to'rtinchi hal qiluvchi ko'rsatkichi to'lov balansi bo'lib, u mamlakat va dunyoning qolgan qismi o'rtasidagi bitimlarning umumiy qiymati o'rtasidagi farqni aks ettiradi. To'lov balansining muvozanatli yoki profitsiti mamlakatning xalqaro savdo va moliyaviy operatsiyalarda sarflagan mablag'idan ko'proq daromad olayotganligini, jahon iqtisodiyotida kuchli va raqobatbardosh mavqega ega ekanligini ko'rsatadi. Biroq, to'lov balansining taqchilligi yoki beqarorligi mamlakatning xalqaro savdo va moliyaviy operatsiyalarda daromadidan ko'ra ko'proq mablag' sarflayotganligi hamda jahon iqtisodiyotida zaif va zaif mavqega ega ekanligidan dalolat beradi. Shuning uchun ko'pchilik mamlakatlar valyuta siyosati, savdo kelishuvlari yoki xorijiy zaxiralar kabi turli chora-tadbirlar orqali to'lov balansini saqlab qolish yoki yaxshilashga harakat qiladi.

Iqtisodiy erkinlik indeksi. Iqtisodiy barqarorlikning beshinchi va keng qamrovli ko'rsatkichi iqtisodiy erkinlik indeksi bo'lib, u mamlakat institutlari va siyosatining shaxs erkinligi, bozor samaradorligi va qonun ustuvorligini ta'minlash darajasini aks ettiradi. Yuqori va izchil iqtisodiy erkinlik indeksi mamlakatda mustahkam va barqaror iqtisodiy tizim mavjudligidan, xalq farovonlik, xavfsizlik va imkoniyatlarning yuqori darajasidan foydalanayotganidan dalolat beradi. Biroq, past yoki o'zgaruvchan iqtisodiy erkinlik indeksi mamlakatda noto'g'ri va beqaror iqtisodiy tizim mavjudligini va uning aholisi farovonlik, xavfsizlik va tanlovning past darajasidan aziyat chekayotganini ko'rsatadi. Shu bois, aksariyat davlatlar korrupsiyani kamaytirish, boshqaruvni takomillashtirish yoki mulk huquqlarini himoya qilish kabi turli islohotlar orqali iqtisodiy erkinligini oshirishga harakat qiladi.

Iqtisodiy barqarorlik indeksi. Iqtisodiy barqarorlikning oltinchi va yaxlit ko'rsatkichi bu iqtisodiy barqarorlik indeksi bo'lib, u makroiqtisodiy ko'rsatkichlar, o'zgaruvchanlik va barqarorlikning bir nechta ko'rsatkichlarini yagona ballga birlashtiradi. Yuqori va barqaror iqtisodiy barqarorlik indeksi mamlakatning mustahkam va barqaror

iqtisodiyotga ega ekanligidan, turli zarba va inqirozlarga bardosh bera olishi va undan qutula olishidan dalolat beradi. Biroq, past yoki o'zgaruvchan iqtisodiy barqarorlik indeksi mamlakatning zaif va zaif iqtisodiga ega ekanligidan dalolat beradi va u turli zarba va inqirozlarga moyil va ta'sir qiladi. Shuning uchun ko'pchilik mamlakatlar o'zlarining daromad manbalarini diversifikatsiya qilish, institutlarini mustahkamlash yoki buferlarni qurish kabi turli strategiyalar orqali iqtisodiy barqarorlikni yaxshilashga harakat qiladilar.

Mamlakat aholisining iqtisodiy barqarorligi insonlarning sog'lom hayot kechirishi uchun zarur bo'lgan resurslarga ega ekanligini anglatadi. Iqtisodiy barqarorlikka ta'sir etuvchi omillar sifatida arzon uy-joy; yashash uchun ish haqini ta'minlaydigan ish bilan ta'minlash; bandlikni qo'llab-quvvatlaydigan narsalar, masalan, ishchilarni himoya qilish, to'lanadigan kasallik ta'tillari va bolalarni parvarish qilish; va ishonchli transportdan foydalanish imkoniyatini keltirib o'tish mumkin [1]. Uy-joy narxlarining sun'iy ko'tarilishi kelgusida salbiy iqtisodiy va moliyaviy oqibatlarga olib kelishi natijada aholining ijtimoiy farovonligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar doirasida aholini arzon uy-joy bilan ta'minlashga qaratilgan davlat dasturlarining amalga oshirilib kelinayotganligi so'nggi yillarda O'zbekiston uy-joy bozoridagi sezilarli o'sishga o'z hissasini qo'shdi. Uy-joy massivlari qurilishi uchun zarur infratuzilma va huquqiy bazaning yaratilishi yangi uy-joylar qurish jarayonini soddalashtirib, tobora ko'proq aholini o'z uy-joylariga ega bo'lish imkonini bermoqda. Bu esa umuman olganda uy-joy bozorini barqarorlashtirishga va uni yanada rivojlantirishga yordam bermoqda.

O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka erishishda uy-joy ta'minoti birlamchi omillardan biridir. Shu sababli ham aholini uy-joy bilan ta'minlash maqsadida "Yangi O'zbekiston" massivlarini barpo qilish jadal sur'atlar bilan olib borilmoqda. 2023 yilda respublika bo'yicha "Yangi O'zbekiston" massivlarida jami 328 ta uy (9758 ta xonadon) qurib bitkazilgan.

2023 yilda har 1000 kishiga to'g'ri keluvchi yangi qurilgan xonadonlar soni bo'yicha eng yuqori ko'rsatkich Toshkent shahrida (5,87 ta) kuzatilgan bo'lsa, nisbatan past ko'rsatkich Qashqadaryo (1,44 ta), Buxoro (1,28 ta) va Namangan (1,21 ta) viloyatlarida qayd etildi.[1]

O'zbekistonda ham ushbu sohaning ahamiyati kundan kunga ortib bormoqda, xususan uy-joy narxlarining oshishining asosiy sabablaridan biri aholining moliyaviy savodxonligi yetarli darajada emasligi ularning investitsiya sifatida boshqa moliyaviy vositalardan foydalanish imkoniyatini cheklashidir. O'zbekistonda uy-joy narxlarining sun'iy ko'tarilishini oldini olish chora-tadbirlari doirasida aholining moliyaviy savodxonligini oshirish eng dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Makroiqtisodiy va hududiy tadqiqotlar instituti, "O'zbekiston ko'chmas mulk va ipoteka bozori" hisobot, 2024
2. <https://www.linkedin.com/advice/3/how-do-you-measure-economic-stability-skills-economics>
3. <https://www.networkforphl.org/resources/topics/covid-19-health-equity/economic-stability/#learn-more>

4. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B9780444534545000013>

5. <https://www.thebalancemoney.com/what-is-the-ideal-gdp-growth-rate-3306017#:~:text=The%20ideal%20GDP%20growth%20rate%20is%20between%202%25%20and%203%25.&text=The%20GDP%20growth%20rate%20measures,negative%2C%20the%20economy%20is%20contracting.>

6. <https://www.avatrade.com.au/education/economic-indicators/fundamental-indicators/unemployment-rate#:~:text=Optimum%20unemployment%20rate%20for%20a,between%203.5%25%20and%204.5%25.>

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА МУАММОЛИ КРЕДИТЛАРНИ БОШҚАРИШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

Саидов Ҳайтжон

*Денов тадбиркорлик ва педагогика
институтини “Молия ва банк иши кафедраси” ўқитувчиси
Тошкент давлат иқтисодиёт университетининг
мустақил изланувчиси*

2020 – 2025 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасининг банк тизимини ислоҳ қилиш стратегиясига мувофиқ, кредитлашни фақат бозор шартлари асосида амалга ошириш, кредит портфели ва таваккалчиликларни бошқариш сифатини яхшилаш, кредитлаш ҳажмларининг мўътадил ўсишига амал қилиш, мамлакат банк тизимини ислоҳ қилишнинг устувор йўналишлари сифатида эътироф этилган. Мазкур йўналишлар доирасида белгиланган вазифалар ижросини таъминлаш тижорат банклари кредит портфелининг сифатини таъминлаш билан боғлиқ бўлган долзарб муаммоларни ҳал қилиш йўллари ишлаб чиқишни тақозо этади. Бу эса, ўз навбатида, муаммоли кредитларни бошқариш амалиётини такомиллаштириш масаласини илмий жиҳатдан тадқиқ қилиш заруриятини юзага келтиради.

Мақолани ёзишда Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг расмий статистик маълумотларидан, хориж ва маҳаллий тижорат банкларининг молиявий ҳисоботларидан ҳақда Марказий банкнинг амалдаги йўриқномаларидан фойдаланилган.

Шунингдек, тижорат банклари кредитларининг даромадлилигини таъминлаш масаласини тадқиқ қилишда илмий таҳлилнинг эксперт баҳолаш, статистик гуруҳлаш, индукция ва дедукция усулларидан фойдаланилди.

Муаммоли кредитлар таҳлилида муаммоли кредитларнинг даражаси ва динамикасига, кредитлардан кўриладиган зарарларни қоплашга мўлжалланган захира ажратмаларининг даражасина ҳамда кредитларнинг даромадлилигига баҳо бериш муҳим ўрин тутди.